

Magyary Ágnes

DÁLYAI ÚTIRAJZ

*„Válaszd hozzá a leghosszabb utat.
Legyen minél több nyári hajnalod,
mikor – mily hálás örömmel! – először
szállhatsz ki sose-látott kikötőkben.”
(Kavafisz.)*

Udvarhely-széken, Homoród-mentén, az Égei-tetőn túl bújik meg aombok között Dálya, ott, ahol a madár sem jár. Csak néha a gólyák meg a fecskék. A szemtelen szarkák mindenhol ott vannak, ahol bele lehet ütni a csőrüket mások dolgába, rendet lehet bontani és csirkét elragadni. A csuszka vidáman lopkodja a tornácról a tökmagot, a barázdabillegető billeget a barázdán, ahogy az az ornitológusok által elő van írva. A királyka finnyásan énekel az egresbokor ágain. A templomon és a villanypóznákon gólyák tanúyáznak. A falu poros utcáin büszke ludak vonulnak csapatokban. Amúgy nincs félelmetesebb, mint amikor az emberre rásziszegnek kifeszített szárnyakkal és dagadozó tüdővel. Az orrában vaskarikát viselő bika vagy a lánchoz szokott és medvét ijesztegető falusi kutya csupa betegesen önbizalomhiányos introvertált szorongó ezekhez a harcias ludakhoz képest.

Marco Polo egy szót sem írt erről a vidékről. Kolumbusz Kristóf sem nagyon hajózott ezen a tájon, amire a tenger teljes hiánya lehet a magyarázat. De kinek hiányzik a tenger? Dályában senkinek sem, bár a geopolitika szakértői szerint a jól hajózható tengeri kijárat egy ország vagy nép esélyeinek az alfája és ómegája, lásd a katalánokat, akik a sors kegyeltjeiként megengedhetik maguknak azt a luxust, hogy a függetlenségükért küzdjenek – ezt az úri szeszélyt sok évszázadnyi vaskos pénztárca előzte meg.

A nagypolgárság lázadása – mondja Fernando Aramburu, a nagy sikerű *Patria* című regény szerzője. Ebben a műben a baszk harcoskodást taglalja az író, és lám, a ködös hegyek szűk zegzugaiban, ahol csak azért nem haltak éhen az istenadta baszkok, mert a tenger néha kivetett nekik néhány lesóványodott halat, hogy: nesztek, egyetek, parasztok, a függetlenség kérdéséhez

is másképp állnak hozzá, mint a jól táplált és napfényes nagypolgári jólétben dőzsölő Katalóniában.

Katalán nagypolgárság kontra baszk munkásosztály! Így nem csoda, hogy az esős északon ott az isten háta mögötti Baszkföldön, ahova még a rómaiak sem tették be a lábukat, nem azért, mert nem szerették volna az ottani vad népeket is eladni rabszolgának, hanem mert ők sem bírtak ezekkel a megveszekedett hegyi emberekkel, másképp látnak mindent. A pragmatikus latinok letettek tehát az ügyről, azaz hagyták a baszkokat, és szépen romanizálták a félszigetet úgy, ahogy kell, így aztán tulajdonképpen a baszk az egyetlen nyelv, amely túlélte a római hódítást. Talán ezért, talán a zord időjárási és természeti körülményeik miatt, de Baszkföldön sosem a könnyű utat választották. Más szavakkal: távol áll tőlük a civilizáció. Mert lehet utálni a rómaiakat – utálják is őket, valljuk meg, okkal –, de a civilizációt mégiscsak ők találták fel.

Nyelvi szorongás – ez a katalán helyzet diagnózisa. Joggal. Bár a katalán nyelv hivatalos Katalóniában, Valenciában és a Baleár-szigeteken, a két-nyelvűség réme a középkor óta ott lebeg minden félszigeti lakos feje felett. Becslések szerint tízmillióan beszélnek valamilyen szinten a katalánt, ebből ötmillióan anyanyelvűek, de ők is kétnyelvűek. A kétnyelvűségről tudjuk, hogy az az egynyelvűség előszobája.

Bár tény, érthető a katalánok nyelvi szorongása. A kasztíliaiak (*castellanos*) erőszakos nyomulása évszázadok óta nyomasztja az ott élőket, és minekutána királynőjük a kies XV. században úgy döntött, pénzt ad Kolumbusznak, hogy az kedvére hajókézzon ismeretlen tengereken, ennek eredményeképpen ma már félmilliárd ember anyanyelve a spanyol, azaz a *castellano*. Mert akié a nyelv, azé a kultúra, és azé az ország.

A budapesti Zeneakadémia ruhatára előtt hosszú sorban ácsorogva unalmamban beszédbe elegyedtem egy ismeretlen férfival, aki udvariasan előre akart engedni, de aztán inkább csevegtünk. Angolul. Kiderült, hogy ő spanyol. Ezt ő mondta. Errefel én spanyolra váltottam, erre bevallotta, hogy ő katalán. Ezen meglepődtem, de mivel nem tudok katalánul, maradtunk a spanyolnál. Azon gondolkodtam utána, hogy mikor mondaná egy székely vagy akár egy ír, hogy ő román, illetve angol. Szerintem soha. Inkább meghalna.

De visszatérve a baszkokhoz, Borges *A kongresszus* című novellájában ezt mondja róluk az egyik szereplő: „... sok mindenre büszke volt, (...) arra, hogy baszk származású; pedig ez a népség kiszorult a történelemből, és mást se csinált, csak tehenet fejt.” Borges imádott sarkos véleményeket alkotni –

szinte bármiről. Ezért utálták sokan. A pletykák szerint ezért sem kapott irodalmi Nobel-díjat. De ami most fontos, az a gondolat: kiszorulni a történelemből. Ki lehet szorulni onnan? Ha a történelem egy fikció, ki lehet szorulni a fikcióból?

Arturo Pérez Reverte szerint egyetlen civilizáció létezik ezen a kerek világon, és az a Földközi-tenger vidékén jött létre – a Mediterráneumban. Az összes többi csak maszatolás. Így fordulhat elő, hogy bármelyik isten háta megetti kasztíliai faluban sétálgató félanalfabéta paraszt ezerszer civilizáltabbnak tűnik, mint egy baszk vagy egy székely. Ennek az önmagában egyedülálló civilizáltságnak legfőbb feltétele a tenger. No de, nem bármelyik kies pocsolya, hanem kizárólag a Földközi-tenger, amely árasztja magából a homéroszi derűt. Aki nem hiszi, olvassa el az *Odüsszeiát*. Tehát az Atlanti-óceán vagy a Fekete-tenger nem alkalmas semmiféle civilizáció megalkotására.

A másik feltétele a civilizáció létrejöttének: a nosztalgia. Erre is csak ez a déli környék alkalmas, hiszen rossz időben, ködös, sziklás tengerparton nem lehet átélni ezt az érzést – ugyanis didergésben nem születik civilizáció. Ezt mindenki tudja. A nosztalgiából civilizáció sarjad. Ez pedig a következőképpen történik: kissé izzadtan keresünk enyhét a sziklás tengerpart egyik makacsul kapaszkodó és élni akaró száraz bokra tövében, miközben a vakítóan kék tengeren éppen kihajózik egy vitorlás, amely sohasem fog visszatérni, hiszen hajózni bár szükséges, de mégis veszélyes. Odüsszeusz is elment, és a hazatérése finoman szólva is problémásra sikeredett, ebből a gubancból született meg az európai civilizáció és irodalom. Az már merő véletlen, hogy a nosztalgia szó jelentése görögül az a fájdalom, amelyet a hazatérés lehetetlensége miatt érzünk, vagyis ott vagyunk, ahol nem kellene lennünk.

De mit tudnak a geopolitikai szakértők?! Azért, mert Dályában nincs tenger, még el lehet menni a tengerhez. És állítólag el is mentek. Mert a székelyek is szeretnek utazni. De nem hajón! Hanem lovon. Ezért is volt nagy trauma, amikor át kellett ülni az autóba. Mert a megveszekedett jószág – mármint az autó – megy, mint a bolond. Így aztán a székelyek is mennek, mint a bolondok. A féket nem ismerik. A lovon sem volt fék. Meg ki a fene akar megállni, amikor már végre elindulhatott. A hülye gyalogosok meg vigyázzanak magukra. Mert már korábban is különbség volt a között, aki lovon, és a között, aki csak úgy bocskorban sétáfkált a háborúba.

Tulajdonképpen minden bajuk okozója onnan eredeztethető, amikor vége lett a sétáfkálásnak. Lázár Ervin Kolozsváron felmászva a tömbház

negyedik emeletére, kissé lehangolódva állapította meg: minden baj forrása, hogy a székelyek nem szeretnek földet túrni. Én ezen annyira meglepődtem, Egyed Emese papné nagyanyjától örökölt szalonbútorai közt a pamlagon ülve, hogy nem jutottam szóhoz. Mert én tudtam, milyen jóféle a székely föld. Azt lehet túrni, és nyugodtan éhen is lehet halni mellette. Pont, mint a baszkoknak ott a ködös hegyeik között!

A táj és az idő formálja egy nép karakterét. *A suvadásos dombok a férfiakban éjjel mélyre szállnak* – írja Farkas Árpád. Mert hála annak a drága jó agyagnak, elegánsan csúsznak el a földrétegek, viszont ez az esztétikai örömről túl semmi másra nem alkalmas. Mondjon bármit is Lázár Ervin, a zord időjárás és a fránya talaj igencsak megnehezítették a székelyek dolgát földtúrás közben. Ezért kellett más dolgok után nézni, és amikor már nem hagyták verekedni őket, a lányok mentek cselédlánynak Kolozsvárra, Bukarestbe, a férfiak meg kőművesnek Budapestre. Aztán jött a XXI. század.

Ha megfelelő jelzõt szeretnék keresni erre az évszázadra, az mindenképpen a *mentes* lenne. Alkoholmentes. Gluténmentes. Műanyagmentes. Érzelemmentes. Így ebben a sorrendben. És mivel már semmit sem lehet élvezni némi langyos büntudat nélkül, ezért marad az igazi érzések helyett a lucskos, nyálas érzélgősség. Márpedig a XXI. századi ember imád meghatódni és felháborodni. Kár, hogy sem egyik, sem másik nem tart sokáig. Így lesz az egész egy álságos csoportterápia.

Szóval errefelé nincs nagypolgárság, és senkinek sem hiányzik. Ipart, tengereken túlnyúló kereskedelmet és New Yorkban külképviseletet is bajos lenne keresni. Mert itt megállt az idő. Valamikor még 1711-ben, a szatmári béke megkötésekor. Akkor mintha a Székelyföld lecsúszott volna a térképről, már maximum a népmesékben vagy más fikciókban tűnhetett fel ez a vidék, de semmiképpen sem a politikai tervekben, az ipari beruházásokban, vagy csak úgy minden cél nélkül bárkinek a gondolataiban. Mert „Erdély egy mém / it's such a shame!” – írja László Noémi. (*Kiszorultak volna a történelemből?*)

Heinrich Heine az Északi-tengernél tett utazása során írja, hogy az ott élő nagyon szegény halászokra jellemző egyfajta gondolati és érzelmi azonosság, miközben ő, a túlszocializált úrifíú szorong. Azért szorong, mert ő már nem tud azonos lenni sem gondolati, sem érzelmi tekintetben senkivel. Így aztán idegen marad mindenhol. És ez őrijító!

Én már nagyon sokszor utaztam Dályába. Vonaton, autóval, repülőn. Órákat várokottam a kocsárdi állomáson, ahol mindig várni kellett a csatla-

kozásra, ebben a tekintetben semmi változás nem történt, hiszen Dsidának is hasonló élményei voltak jó néhány évtizeddel korábban:

*Nem volt csatlakozás. Hat óra késést
jeleztek és a fullatag sötétben
hat órát üldögéltem a koczárdi
váróteremben, nagycsütörtökön.*

Márpedig a közlekedés, a járható utak egy nép boldogulásának másik kvintesszenciája – mondják a tekintélyes geopolitikai szakértők. Nem csoda, ha ezeken az utakon csak az Ördög szeret poroszkálni. Talán nem véletlen, hogy dédapám hazavergődve az első világháború csatatereiről, lerongyolódva, lovát útközben megette (ez nem igaz). Mire majdnem hazajutott volna, kitört rajta a spanyolnátha (ez igaz). Nem hiába mentem én évtizedekkel később spanyol szakra! A lényeg, amikor az udvarhelyi kórházban felgyógyult, még véletlenül sem a már akkor is pocsék utakon indult el hazafelé, hanem a hegyeken keresztül ment Dályába, mert mindannyian nomádok vagyunk, és még akkor is elindulunk, ha tudjuk: az út vége a csatáros, cuppanós és verejtékes kudarc.

De kit érdekelnek az utazás kínjai? A falu szerényen húzódik meg a dombok között, és gyenge kis patakja több helyen is szabdalja az utcákat. Ezeken a helyeken gyalogosan pallón lehet átkelni, de ha az ember nem bízik a korhadt építményben – némi joggal –, akkor ügyesen a patak medréből kiálló nagyobbacska köveken szökellve megy át a vízen. Ha ügyetlen, akkor legfeljebb beleesik a bokáig érő patakba. A falunak két része van: a falu és *fészeg*. A csenevész patak partján finoman fut végig a fő utcája a településnek, onnan ágaznak ki és kapaszkodnak fel a dombra kaptatók, ahova még az orosz katonák sem akaródtak kimászni, pedig igencsak hajtotta őket a zabrálási vágy meg miegymás.

Erzsi néni az ablakon mászott ki előlük, és futott fel az éjszakában a „hegyre”. Csak azt nem értem, hogy miért nem ment már korábban, mint ahogy azt nagyanyám és a többi asszony tette. Az, hogy szoptatni való kisgyermeke volt, nem lehetett indok. Erzsi néni amúgy idősebb korábban sem hazudtolta meg önmagát, mert ha ablakon már nem is, de a hegyre kilencven felett is fürge nyúlként futott ki. Pedig filigrán alkatától eltekintve nem bánt vele túl kesztyűs kézzel az öregkor, hiszen nemcsak megvakult, hanem idővel a hallása is komoly mértékben romlott.

Fiatalkorában Bukarestben volt cselédlány. Sokat emlegetett egy Daisy névre hallgató kiskutyát, aki a család kedvenceként szüntelen kényeztetésben részesült, fürdetni azonban Erzsébet néninek kellett, aki ezt vérlázítónak találta, falusi lány lévén, ahol a kutyát az udvar végében láncon tartják, és nem a házban, főleg nem ölben mindenféle finom falatokat tuszkolva a szájába. Szóval Erzsébet néni ezen a kiskutyán állt bosszút fürdetés közben, akit tiszta szívből gyűlölt, akit ki kellett kékíteni, és így Daisy-nek kellett elszenvednie, hogy Erzsébet néni rajta vesz revansot a cselédlányok összes elszenvedett sérelméért, de még így is sokkal jobban járt, mint Édes Anna munkaadói. „Megkujakoltam” – mondta, és közben mutatta az öklével, ahogyan jó erősen a kiskutya oldalát megnyomta. Sokszor elmesélte ezt az incidenst, még évtizedek múlva is minden ízében haragudott szegény Daisy-re.

A faluban amúgy csak egyetlen úri kutya van, egy bernipásztor, aki Úrfi névre hallgat. Ő a temető aljában lakik a falu végén, és éjszakánként az arrafelé bóklászó medvéket riasztja el. Napközben szeret gombászni az erdőben, ahol a vadkanokat tudja kiszagolni. A virágoskertből ki van tiltva, mert az a hamis hír terjedt el róla, hogy hajlamos virágokat eltaposni. Pedig ez aljas rágalom!

A temető egy meredek dombon van. A lelkész lezárta a lankásabban felfelé futó utat, maradt a régi csapás, ahol leginkább négykézláb lehet kijutni, bár a medvék, gondolom, könnyedén felszaladnak. Mert hogy azok is járnak arrafelé. Zaki Lina mézét dézsmálni. Mert a XXI. századra a mackók is a könnyebb utat választják: minnek az erdőben strapálni magukat, amikor Lina néni méhei gondoskodnak a terülj-terülj asztalkáról. A torkoskodás helyszíne pedig Bója sógor birtoka, ahol sokáig senki sem élt, de most az utódok újra birtokba vették a Bója-portát. Mert nemcsak elmennek, de haza is jönnek néhányan. Bója, aki dédapámmal együtt ment a Nagy Háborúba, s onnan nem jött haza. Ki tudja, mi lett vele, ki tudja, hol tűnt el.

Különben Dályában remek temetések voltak. Gyermekkoromban még halottat siratni is jártunk nagymamával, azaz ő siratott, én az udvaron rendetlenkedtem. Bója sógor házába mentünk, ahol az „elülő ház” – Dályában így hívják a frontra néző szobát – ki volt ürítve, és középen feküdt Bója sógor. A fal mellett körben fekete ruhás asszonyok, egyikük hangos szóval sorolta az elhunyt érdemeit, majd zsoltárokat énekeltek. A temetés másnap a szokásos módon történt: elől két gyászhuszár vitte a fekete zászlókat, majd mögöttük baktatott a lovas szekér a koporsóval, utána a rezesbanda, a család és a falu.

Dályában amúgy az öregasszonyok szigorúan számontartják mindenki családfáját. Sokszor jobban tudják, mint maga az érintett. És erre a legjobb példa Attila nagybátyám esete, aki bohó ifjúkorában elment a szomszédos faluba mulatozni a bálba, és mire másnap előkerült, a vének tanácsa, azaz a pletykás vénasszonyok grémiuma, az esemény minden részletével tisztában volt. Ki is adták az ukázt, hogy az a lány, akivel egész éjszaka táncolt, negyedunokatestvére, szóval semmiféle körülmények között sem udvarolhat neki.

Én mindig idegen voltam Dályában, mert ott az azonosságot keresik. Elsősorban a fizikai hasonlóságot. Mivel itt mindenkinek alaposan ismerik a felmenőit, azok összes jó és rossz tulajdonságát, azt is tudták, hogy nekem fekete hajam, barna szemem és a családra jellemző gesztusaim kellene legyenek. De nincs! Tehát itt valami hibádzik, így jobb az óvatosság. Félnék is tőlem, mint az Ördögtől vagy a Lidérctől. Ugyanis esélyes, hogy megjegyzem őket a nagy kék szememmel.

De én még mindig jobban jártam, mint Petki János. Pedig mekkora ember volt a XVII. század elején! A végén mégis titokban lopták ki Derzsből a koporsóját, és vitték át Dályába az éjszaka közepén, hogy ha lennének oly szívesek a drága jó dályaiak egy icinke-picinkét vigyázni kedves halottjukra, mert ők attól tartanak, ha imádott falujában helyeznék örök nyugalomra, már másnap kiásnák ellenségei – a felpaprikázott fejedelem, Báthori Gábor emberei –, és pogánymódra sárba és libaszarban megforgatva lóval húznák végig a Székelyföld girbegurba falvain példát statuálva: nem tanácsos fejedelmünk ellen összeesküvést szervezni. Így ment ez Erdély királydrámás korában.

A jó dályaiak pedig vakargatták a fejüket, hümmögtek meg hámmogtak, valamit a felekezeti különbségekről is motyogtak, de a végén csak elásták az unitárius Petki János uramat az ő református templomkertjükben. (Ebből csak annyi igaz, hogy a templomkertben áll feleségének, Kornis Katának a sírköve, amiről valami rém unalmas magyarázat kering, hogy hogyan került oda. Ettől akartam megkímélni az olvasót.)

Ez a Petki János a zavaros évek zűrös politikai ármánykodásai mellett művelt humanista is volt, aki nem éppen unalmas korban futott be sikeres katonai, politikai és diplomáciai pályát. A szakértők szerint egyértelműen az utóbbiban volt a legügyesebb. Fiatalon került Báthori Zsigmond udvarába, majd a megfontolt Rákóczi Zsigmond fejedelem mellett kezdte politikai felemelkedését. (Petki János élete folyamán a következő fejedelmeket, önjelölt uralkodókat fogyasztotta el Erdélyben: Báthori Zsigmond, Báthori

András, Mihály vajda, Báthori Zsigmond, Székely Mózes, Bocskai István, Rákóczi Zsigmond, Báthori Gábor.) És nem arról van szó, hogy Petki oly magas kort élt volna meg, hiszen negyvenévesen halt meg.

Szóval híres, nevezetes temploma van Dályának, messziről járnak a csodájára. Ugyanis a szentélyt szokatlan, reneszánsz stílusú, zöld folyondáros freskó (amúgy *al secco* technikával készült) díszíti, amelynek burjánzó levelei között furcsa alakok (apáca, kaftános figura stb.) bújnak meg, de amit nem kell a szemnek sokáig keresnie, azok a jól látható város- és országcímerek. Ezek pedig: Segesvár, Brassó, Magyarország Jagelló-kori, Szeben, egyesített székely, Magyarország Árpád-kori címere. A szász városok címerei azért nem lehet meglepetés, mivel a falu a székely–szász etnikai határ mezsgyéjén fekszik. A domb mögött, ahova a falu meredek utcái felfutnak, további dombok hullámanak, és azok mögött már szász falvak sorjázanak.

Dályában sok épület és kapu emlékeztet a szászok építészetére (magas, zárt kapuk), miközben a székelykapu alacsonyabb és szellősebb. A faluban sokszor lehet kerek arcú, szőke loboncú emberekkel találkozni.

Jellemző az etnikai keveredés ezen a földrajzi és kulturális peremvidéken. A nyelvészek szerint néhány dályai családnév arra enged következtetni, hogy ők oláhok székelyek közé keveredett leszármazottai: Mojsza, Bokor, Burján stb. Bár ez mindig kényes kérdés, mert nincs Erdélyben olyan, akinek a családjában ne volna a magyaron kívül még ilyen vagy olyan, de már Jósika Miklós is oldalakon keresztül kéri ki magának *Emlékiratában* azt a szöbeszédet, hogy az ő felmenői között oláhok volnának, nem mintha azzal bármiféle baj is volna – mondja a szerző –, de a Jósikák akkor sem tartanak rokonságot ilyen irányban. Bármilyen más irányban igen. Tehát a szász vagy bármilyen más dédapákkal, nagymamákkal nincs gond. Azokra büszkék vagyunk. A minden mással való rokonítást meg kikérjük magunknak!

De a legmeglepőbb a Barlabási Lénárd erdélyi vajda címere. Ugyanis a székelyek nem nagyon kedvelik a hatalmasságokat, mert azok hajlamosak megmondani nekik, hogy mit és hogyan kellene csinálni. Ez a Barlabási Lénárd volt az, aki 1507-ben egy levélben azt átallotta leírni, hogy úgy tűnik, azt a néhány pórul járt szebeni lakost egy makfalvi ember, Dózsa György rabolta ki. A művészettörténészek a vajda címerének a szentélybe való felpingálására azt az unalmas magyarázatot találták ki, hogy nem másról van szó, mint hogy a zöld lomdíszes freskó a vajda korában keletkezett.

Én szeretném azt gondolni, hogy ez a vajda – mint valami túltáplált megyei elnök – eljött Dályába szétnézni. A dályaiak, akik nem szerették a hatalmasságokat, mégis megtisztelve érezték magukat. Az alvajda látogatá-

sakor tett némi szemrehányást, hogy nem szép dolog a szász kereskedőket fosztogatni, de ami aztán tényleg vérlázító, ha csapattá verődve támadják meg a szászok városait. A helyiek természetesen ezt kikérték maguknak, és jó szándékuk bizonyításaként rögtön felfestették a templomuk szentélyének boltozatára a fontosabb szász városok és az alvajda címerét. Csak hogy lássa mindenki, milyen törvénytisztelő, engedelmes (ésatöbbi, ésatöbbi) állampolgárok ők.

De visszatérve a tengerhez, ha a falu nem is diszponál tengeri kikötő felett, a templom szentélyében azért hatalmas hajó díszel. Sokadalom áll a hajó fedélzetén, és az árbócon maga a megfeszített Krisztus látható. A művészettörténészek vitatkoznak, hogy vajon mi is lehet ez: a *navis ecclesiae*, azaz az egyház hajója középkori allegóriáról van szó, vagy Szent Orsolya története elevenedik meg. Ez utóbbi az izgalmasabb, és pont ezért a kevésbé valószínű. Mert a valóság dögunalom.

Orsolya németül Ursula – azaz medvécske. Dályában szeretik a medvéket, csak ne sétálna fel s alá a faluban. Tehát egy jó nagydarab germán szókeségről van szó, nem pedig valami törekeny, megmentésre szóló hajadonról. Ugyanis a templomban található összes többi freskón hajadonokat mentenek meg: Szent László a kuntól, Szent György pedig a sárkánytól. Antiochiai Szent Margit saját magát menti meg az Ördögtől – ez a középkori feminizmus. László és György katonaszentek, népszerűségüknek a Székelyföldön ez a magyarázata. Azonban Szent Orsolya története, ha egyáltalán az ő története látható ezen a hajós jeleneten, zavarba ejtő, sőt zavart keltő! Történt ugyanis, hogy tizenegyezer szűz érkezett Köln városába, ahol valahogy éppen ott voltak a hunok és velük a rettegett Attila, akik azonnal közelebb akartak kerülni a szüzekhez, azok azonban ezt szerették volna elkerülni – érthető okokból. A nézeteltérés vérengzéshez vezetett, a feldühödött hunok lenyilazták a vonakodó nőket.

A dályai freskón azonban férfiak is állnak a hajón, a ruházatuk alapján főpapok, tehát esélyes, hogy ez inkább az Egyház allegóriája.

Daróc, Kaca, Bene, Pálos

hét falu határos,

ott kereskedik a káros – tartja a mondás Dályában, amely annyiban igaz, hogy nem hét, hanem tíz falu (Dály, Városfalva, Homoródjánosfalva, Homoróddaróc, Kaca, Homoródbene, Pálos, Petek, Kányád, Ége). A többieket szerintem azért hagyták ki, mert nem jött volna ki a rím. A versben megnevezett települések mind a szászok falvai a dombon túlról, azaz a világ másik végében vannak. Ezek a falvak hatalmas területet zárnak körbe, ahol

az állatok rendszerint elkóboroltak. A családi legendárium szerint a bivaly volt a legnagyobb csavargó, őt kellett a legtöbbször valahol a határban megtalálni. Erre utal az „ott kereskedik a káros” sor is, szóval nem remek üzletek üttettek itt nyélbe, hanem az elcsatangolt állatok felkutatása zajlott.

A *Pálos* település név több szempontból is érdekes. Először is gyanakodhatunk a pálosok jelenlétére – állítólag Kányádban is voltak. Hova lettek, és miért nem jöttek mások a helyükre? Igaz, errefelé végigsöpört a reformáció, és ettől sokan megkönnyebbültek. Mert a misztika nem a székelyek asztala. Legalábbis nem Udvarhelyszéken. A csíkiak azok mások. Ezért is maradtak pápisták. Oh, Boldogasszony anyánk!

Kányád és Jásfalva között található a Régi templom és a Régi temető névre hallgató dűlők. Itt végeztek régészeti feltárást 2005-ben, feltételezve az írásos dokumentumok alapján, hogy itt állhatott a pálosok – vagyis a fehérbarátok – temploma, amelyről Orbán Balázs is ír a híres *Székelyföld leírása* című művében. A munkálatok megerősítették, hogy már a XII. században állt a templom, és temetkeztek ide, ha későbbi évszázadokban sok átépítésen is esett át az eredeti épület. Végül a XVIII. században döntöttek úgy, hogy praktikusabb a romos állapotban lévő épületet inkább Kányád belterületén újraépíteni. 1515-ből származik az a prédikációgyűjtemény, amelyben az a híres Mária-imádság található, amelyet Kányádi-töredékként ismerünk. Ez a gyűjtemény is a pálosokhoz köthető, akik módfelett ápolták a Mária-kultuszt.

„Irgalomnak anyja, Mária, istenfiának szent sziléje, angyaloknak asszonya, szüzeknek virága, apostoloknak doktora, mártír(om)oknak pálmája, konfessoroknak tikerje, purgatoriumbali szegény halatoknak hiedelme, ez világon való bins népnek nagy reménysége, kérünk, imádunk ma és időnek minden korán, fogjad ez szent imádságot te szent markodba, ajánljad az te szent fiadnak szent halálátért, és (nyerjed) minékünk bineinknek bocsánatját, szent léleknek másasztját és mennyországnak boldogságát; így tégy, nemes asszonyunk, Mária (etcetera).”

Mint minden magyar településen, Dályában is emelkedik egy első világháborús obelisz, rajta az elesettek nevével. Nincsenek kevesen: Gergely Sándor, Bence József, Lőrinc Dénez, Csoma Zsigmond, Lőrinc Sándor, Mező Mózes, Bodor János, Sándor Gergely, Orbán Mózes, Kecskés Ferenc, Orbán Márton, Péter András, Burján Ferenc, Abrán Mózes, Abrán Dénes, Bíró Károly, Orbán Dénes, Boldizsár Ferenc, Sándor Mózes, Orbán Mózes, Kerekes József, Ilés János, Bálint János, Dóka Bálint, Gergely Imre, Gergely Károly, Sándor János, Abrán Domokos, Szávuj Tamás, Debreceni Márton.

A rendelkezésre álló internetes adatbázisok szerint Szávuj Tamás gyalogos (1898-ban született) megsebesült, hogy mikor és hol, az nem derül ki. Az adatbázis nem tud arról, hogy meg is halt volna. Ugyanitt szerepel egy Aleran Mózes nevű ember – nyilván Abrán –, póttartalékos, született 1887-ben, aki 1914. november 24-én halt meg. Nyomozásaim szerint ekkoriban a szerbiai fronton folytak a csaták a Strmovo–Mramor–Golubac–Galicvonalon. Gergely Bálint gyalogos, született 1892, megsebesült – nem derült ki, mikor és hol. Gergely Sándor póttartalékos, aki 1883-ban született, fogságba esett valamikor Rußlandon. Az adatbázis szerint Buriyan Ferenc őrvezető született 1884-ben, megsebesült. Róla kivételesen másik adat is van: Burjan Ferenc 1914. november 21-én meghalt. Nem szerepel, hogy hol, de erről már tudjuk, hogy ez a szerbiai front.

Az obeliszken még ez áll: NEM HALT MEG AZ KI A HAZÁÉRT ADTA AZ ÉLETÉT. A kérdés csak az volt, hova lett a haza. Mert az bizony az obeliszkállítás pillanatában már nem volt meg. Nem találták sehol. A haza sem találta őket, ugyanis éppen nem is ért rá keresgélni, mivel a sebeit nyalogatta jobbra és balra. De nemcsak a haza tűnt el, hanem Bója Sándor is. Az ő neve nem került fel az obeliszkre – és vajon még hányé.

A paraszti kultúra praktikus és nem misztikus. A célja: a földet megművelni. Ha ez sikerül, a család nem hal éhen. Ha nagyon jól megy, a család jól él. Ahol olyan rossz a föld, hogy kapát sem érdemes elővenni, ott nem marad más, mint a misztika. A földet emberi erővel lehet megművelni, ezért a férfi érték. Nagyanyám mindig a nagybátyáimnak töltötte ki elsőként a levest, nekik vágta le a kenyeret. Akkor háborogtam, persze. Pedig neki volt igaza, mint ízig-vérig parasztlány jól tudta, férfiak nélkül semmilyen parasztgazdaságot nem lehet építeni. Kár, hogy közbeszólt a történelem. Mert az olyan, hogy mindig közbeszól. Oravecz Imre mondja, a magyar parasztságot sem tatár, sem török nem tudta megsemmisíteni, de Ana Paukernek és elvtársainak sikerült.

Ha valaki nem ismerné ezt a drága hölgyet, Ana Paukert, ő volt a Román Kommunista Párt üdvöskéje, akit külügyminisztersége idején a *Times* így jellemezte: The most powerful woman alive (a legbefolyásosabb élő asszony). Ezzel nagyanyám is egyetértett, mert ő ugyan Ana Paukert agrárminiszter korából ismerte, de mindenképpen igencsak befolyásosnak vélte, hiszen emlékei szerint Ana Pauker bricseszben és revolverrel járkált Dályában, hogy gyengéd rábeszéléssel rávegye őket, maguktól adják oda a földjüket.

Nagyanyám szerint Dályában nem kellett volna kollektivizálni – azaz elvenni mindent (állatokat, földet, eszközöket) –, mivel a falu hegyvidéknek

számított. De – mesélte nagyanyám – a helyi kommunisták nagyon akarták, és végül tőlük is elvettek mindent. A föld minden. Abból jövünk és azzá leszünk – *isa por és hamu vogyjuk*. Az ad életet, és az zárja le a szemet. Föld nélkül nincs mit enni. De mivel van Isten – állítson bármit is Ana Pauker, akit elvitt az Ördög (más szavakkal a sajátjai likvidálták) –, visszakaptuk a dédapám, nagyapám és nagyanyám földjeit. De ez már nem olyan volt és nem is lesz soha, mint az államosítás előtt volt. Nagyanyámból kibújta a parasztlány: felcsillant a szeme, és mindenáron vissza akart térni a történelem előtti időkhöz. Mindenkit fellármázott, és az egész családnak földet kellett művelnie. De ahogy már említettem, a földhöz férfierő kell – olyanok, akik értenek is hozzá. Ilyenek akkor már nem voltak.

A protestáns gondolkodás sem túl sok jót tett a magyar falvakkal. Ha más nem, ezeken a vidékeken terjedt el az egykezés, azaz a szülők nem akarták feldarabolni a földet – a szent földet – a sok gyerek között. Az én nagyapám is egyetlen gyerek volt. A gond itt az lehet, hogy a hitet nem lehet intellektuális alapon megközelíteni, és Kálvin túl racionális, túl intellektuális volt. Márpedig a hit misztikus. Persze, erre lehet azt mondani, hogy Pál apostol is legalább olyan éles logikával igyekszik megmagyarázni a hit rejtelmét, mint Kálvin, aki az értelem rabigájába hajtotta a vallást. Az eredmények azonban a katolicizmust igazolják. Elég csak közelebbről megvizsgálni: a katolikus országok vígan élnek nagylábon és Európa pénzén (lásd Olaszország és Spanyolország), a protestáns országok meg számolják a pénzüket (Dánia, Hollandia stb.) azon dohogva, hogy egyesek (lásd az említett renitenseket) csak a fiestára és a siestára tudnak gondolni, márpedig ezek közül egyiktől sem lesz magas GDP. (A gond az lehet, hogy Istent nem lehet a GDP-vel helyettesíteni.)

És vajon megérkezett-e a XXI. század a Székelyföldre? Mindenképpen. Egyenesen behajtott a XVIII. századba négyszáz kilométer per óra sebességgel. Az ilyen baleseteknek mindig csúf az eredménye. Először is, mivel a munkásosztály mennybemenetele érdeklődés hiányában elmaradt, az új mennyország a pénz és a mindenféle földi jóval kecsegtető nyugati életszínvonal lett. Azonban ezek nem a fán teremnek, hanem spanyolországi eperföldeken és budapesti építkezéseken. Miközben ezeken a helyeken felfedezi az értelmiség, hogy nagyvárosokban élni embertelen, sőt, környezetszennyező, ezért jobb lenne mindenkinek, ha nem is lenne ember a Földön. Ez, a XVIII. század emberimádata felől, értelmetlen gondolat.

Az idézett Kavafisz *Ithaka* című verse az utazásról szól, azaz az útról, ami Ithakába visz. Ez a végcél. A visszatérés az otthonba, az eredethez, arra

a helyre, ahonnan eljöttünk, vagy maga az élet utolsó állomása. Ezért nem kell sietni a visszatéréssel, hanem ki kell élvezni az utazás összes mozzanatát, a különböző helyek felkeresését, idegen népek megismerését, illatok és kikötők hangulatával való találkozást. Ez az *Odüsszeia* Kavafisz-féle parafrázisa eszünkbe juttatja, magának az eposznak is van olyan értelmezése, miszerint az nem más, mint a halálvágy sokrétű megéneklése, hiszen a megannyi, a felszínen csodás kalanddal kecsegetető helyzet tulajdonképpen egy újabb esély az elmúlásra (Odüsszeusz állandóan életveszélyes helyzetekbe kerül). Ezért nem kell annyira sietni, meghalni ráérünk később is!